

EKONOMSKA GEOGRAFIJA - PRIMARNI SEKTOR

KMETIJSTVO

UVOD V KMETIJSTVO

- zagotavlja vir hrane in surovine za industrijsko predelavo
- kmetijske dejavnosti so:
 - poljedelstvo
 - živinoreja
 - sadjarstvo
 - vinogradništvo
 - vrtnarstvo
- kmetijstvo je najstarejša (primarna) in najbolj razširjena dejavnost
- razvitejša je država, manj ljudi se z njim ukvarja in večji so donosi
- v razvitih državah je delež kmetov pod 10 %: VB 2 %, SLO 6 % (še vedno pada)
- največji delež kmetov imajo države v Af in Az: Nigerija 64 %, Indija 66 %
- pogoji za kmetijstvo se po svetu močno razlikujejo in vplivajo na vrsto, način, intenzivnost pridelave in na delež kmetov v državi - posredno tudi na kulturo prebivalstva
- le 1/3 kopnega je primerna za kmetijstvo - najmanj v Af in Az (agrarna prenaseljenost)
- obseg kmetijskih površin se ne povečuje več

POGOJI ZA RAZVOJ KMETIJSTVA

Naravni pogoji

- naravne pogoje ustvarjajo geografski elementi v pokrajini, ki vplivajo na razvoj naravnih rastlinskih pasov - posledično vplivajo tudi na kmetijstvo
- to so:
 - voda (padavine, možnost namakanja, kmetijstvo omejuje sušna meja)
 - toplota (kmetijstvo omejujeta polarna in višinska meja)
 - svetloba
 - prst
 - relief
 - drugi vremenski dejavniki: veter, oblačnost
- sodobna kmetijska tehnologija je omogočila širjenje kmetijskih površin (namakanje, rastlinjaki, izsuševanje) in razvoj bolj prilagodljivih kulturnih rastlin - s tem človek spreminja razporeditev rastlinskih pasov - tvegano početje

Družbeni pogoji

- kmetijstvo je gospodarska dejavnost, zato nanj vplivajo splošne razmere v gospodarstvu
- kot primarna dejavnost je najbolj podvržena vplivom tradicije in družbenih navad
- to so:
 - gospodarska razvitost
 - gospodarska politika (kvote, subvencije, politika cen)
 - pomanjkanje hrane

- razmere na svetovnem trgu
- tradicija in vera (vinogradništvo, svinje reja, govedoreja)

DELITEV KMETIJSTVA

- pri določanju oblik kmetijstva upoštevamo različne elemente: lastnino in velikost posesti, vloženo delo, intenzivnost rabe, uporabo agrotehničnih in agrokemičnih ukrepov
- dobimo več vrst delitev, ki velja za vse oblike kmetovanja: poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo, vinogradništvo in vrtnarstvo
- delitev glede na **vloženo delo**:
 - **ekstenzivno**; vloženo delo in donos majhna, na obsežnih manj primernih območjih, običajno v manj razvitih državah - ni pravilo (ovčereja v ARG in AUS, žitna polja v ZDA)
 - **intenzivno**; vloženo delo in donos velika, na območjih gostejše poselitve in ugodnih naravnih razmer, običajno v razvitih državah (steklenjaki v Z Ev) - ni pravilo (riževa polja v JV Az)
- delitev glede na **namembnost pridelka**
 - **samo oskrbno**; kmet prideluje hrano le zase, značilno za manj razvite države, če pridelek izostane lahko pride do lakote; prisotno tudi v razvitem svetu kot vrtnarstvo
 - **tržno**; kmet prideluje hrano za tržišče, v razvitih državah, kmet sledi trendom na trgu, veliki presežki hrane - izvoz; prisotno tudi v manj razvitem svetu kot plantažno poljedelstvo (kavčuk, bombaž, kava, čaj, sladkorni trs, ananas...)
- delitev glede na **število kultur**:
 - monokulturno; specializirano, narekuje izključno trg, močno prevladuje le ena kultura (plantaže in razviti svet)
 - **polikulturno**; enakomerno zastopanih več kultur
- **živinorejo** delimo še posebej:
- delitev glede na **stalež živali**:
 - **nomadska**; najmanj razvite države, z živino se selijo vsi družinski člani
 - **polnomadska**; z živino se selijo le moški, družine ostajajo v stalnih bivališčih
 - **hlevska**; živina se krmi pretežno v hlevih
 - **pašna**; živina se pretežno pase
- delitev glede na **vrsto živali**:
 - **govedoreja**; deli se na mesno in mlečno
 - **prašičereja**
 - **ovčereja**
 - **kozjereja**
 - **konjereja**
 - **perutninarstvo**
 - **konjereja**

KMETIJSTVO V EVROPSKI UNIJI

- kmetijstvo v EU je najbolj varovana in stimulirana dejavnost, za kmetijstvo se namenja preko 40% proračuna EU
- EU je kmetijska velesila, nosilci razvoja so velike zasebne kmetije (nad 50 ha)

- **kmetijsko bolj razvita območja:** Srednja in Zahodna Evropa (F, D, NL, DK) - povprečna velikost kmetij je nad 50 ha - prevladuje intenzivno, tržno kmetijstvo, močno prisotna agrotehnična in agrokemična sredstva, delež kmetov 2 - 5% (VB pod 2%)
- EU ustvarja presežke hrane, ki jih je na svetovnem trgu z ustrežno ceno težko prodati - veliko breme rešujejo kvote, ki žal omejujejo razvoj
- **kmetijsko manj razvita območja:** Sredozemlje, Alpe, Irska - slabi naravni pogoji (podnebje, relief) delež kmetov lahko presega 10 % - v to območje sodi tudi SLO
- na teh območjih težijo k **specializaciji:** A - biološko kmetovanje, južna I - sredozemske kulture, PO - hrasti plutovci, GR - oljke, pomaranče)
- subvencioniranje kmetijstva v ogroženih (hribovitih) regijah omogoča ohranitev dejavnosti in kulturne krajine na podeželju - deluje uničujoče na kmetijstvo manj razvitih neevropskih držav (Af), ki ne morejo konkurirati kmetijstvu EU
- **SLO v okviru EU** je kmetijstvo med najmanj konkurenčnimi vendar izpostavljeno strogim kriterijem evropske politike: **kvote** (zaenkrat še ne ogrožajo razvoja), dobra stran so kmetijske **subvencije** - v prihodnosti vprašljive
- zaostanek SLO za povprečjem EU je največji ravno v kmetijstvu
- po naravnih pogojih za razvoj kmetijstva in tradiciji smo najbolj primerljivi z Avstrijo - (vzorna država), kar ne znamo dovolj izkoristiti
- ob vstopu v EU je SLO kmetijstvo doživelo manjši pretres zaradi naglega prilagajanja standardom EU - pogoj za črpanje subvencij
- v SLO je potrebno izboljšati posestno sestavo, kmetijsko organiziranost in izpeljati specializacijo za dvig konkurenčnosti - pomoč strokovnjakov EU
- razvito kmetijstvo pomembno prispeva k splošni razvitosti države

KMETIJSTVO V SLOVENIJI

- kmetijstvo v SLO ima **manj ugodne naravne razmere:** hribovitost in močna razgibanost površja, plitva in manj rodovitna prst, sezonske suše
- delež kmetijstva v BDP je pod 2 % - velik pomen za nekatera območja
- skupne značilnosti kmetijstva v SLO:
 - majhne kmetije (v povprečju 6,7 ha)
 - posestna in parcelna razdrobljenost
 - prevlada mešanih gospodinjstev
- v preteklosti sta bili izvedeni dve agrarni reformi:
 - po 1. sv. vojni: razdelitev veleposesti med agrarne upravičence
 - po 2. sv. vojni: zemljiški maksimum, nacionalizacija veleposesti, odprava viničarskih in kolonatskih razmerij, ustanavljanje zadrug
- razvoj kmetijstva je socializem močno zaviral - zemljiški maksimum za privatni sektor je znašal 10 ha (za gozdove 15 ha), državni sektor je bil slabo zastopan in neučinkovit
- potekal je proces drobljenja, v Z Ev pa ravno obratno združevanje posesti in specializacija
- k sreči sta bili YU in PL edini socialistični državi, ki sta ohranili privatni sektor in proces kolektivizacije ni šel predaleč
- kmetijstvo se je v razvoju zapostavljalo (nobenih državnih spodbud, slaba pomoč ob ujmah), kmetijstvo je veljalo za nekaj sramotnega
- slaba konkurenčnost v primerjavi z ostalimi deli Jugoslavije

- ob osamosvojitvi je stekla denacionalizacija - agrokombinati so propadli, okrepijo se družinske kmetije
- SLO je uvoznica hrane - dosega samooskrbo pod 40% (leta 1991 70 %!) - možno doseči 90%
- SLO je tudi izvoznica: mleko, meso, jabolka, hmelj...
- tudi v kmetijstvu je SLO raznolika država, glavni geografski dejavnik je relief
- po agrarni regionalizaciji so v SLO štiri **kmetijski rajoni**:
 - **hriboviti svet**: prevladuje **živinoreja** (travniki, pašniki), na njivah krmne kulture - najbolj je razvita mlečna govedoreja, ki je vse bolj v upadu zaradi nasičenosti trga z mlekom, kmetijstvo je v glavnem dopolnilna dejavnost le izjemoma osnovni vir preživljanja - problem bolezni
 - **ravninski svet**: razvita **prašičereja in perutninarstvo** ter njima prilagojeno krmno poljedelstvo (koruza, okopavine) in **poljedelstvo industrijskih kultur**: žito, hmelj... ; ta območja (SV SLO) so kmetijsko najbolj razvita - problem suše in toča
 - **gričevnati svet**: prevladujeta **sadjarstvo** (jabolka, hruške) in **vinogradništvo**, kmetijstvo le dopolnilna dejavnost (vikendi) le redki nasadi tržno naravnani - problem toča in pozeba
 - **obalni svet, okolica mest in bližina termalnih izvirov**: prevladuje **vrtnarstvo**; ugodne podnebne razmere in bližina tržišča - ta panoga je najbolj v porastu zaradi spreminjanja prehranjevalnih navad in želje po zmanjšanju uvoza (jagode, vrtnine, cvetje) - problem so visoki vložki kapitala (steklenjaki)
- **SLO v okviru EU** je kmetijstvo med najmanj konkurenčnimi vendar izpostavljeno strogim kriterijem evropske politike: **kvote** (zaenkrat še ne ogrožajo razvoja), dobra stran so kmetijske **subvencije** - v prihodnosti vprašljive
- zaostanek SLO za povprečjem EU je največji ravno v kmetijstvu
- po naravnih pogojih za razvoj kmetijstva in tradiciji smo najbolj primerljivi z Avstrijo - (vzorna država), kar ne znamo dovolj izkoristiti
- ob vstopu v EU je SLO kmetijstvo doživelo manjši pretres zaradi naglega prilagajanja standardom EU - pogoj za črpanje subvencij
- v SLO je potrebno izboljšati posestno sestavo, kmetijsko organiziranost in izpeljati specializacijo za dvig konkurenčnosti - pomoč strokovnjakov EU
- razvito kmetijstvo pomembno prispeva k splošni razvitosti države

PRIDELAVA HRANE

- potrebe po hrani v svetu naglo naraščajo - v nerazvitem svetu hitreje
- v zadnjih 15 letih so se potrebe povečale za ¼
- po ocenah Svetovne banke naj bi zaradi večanja povpraševanja in krčenja naravnih virov samo do leta 2020 cena hrane narasla za 100 %!
- v pridelavi so med državami velike razlike - tudi v EU (NL ima 3 x večji donos pšenice, kot GR)
- kmetijska območja se pokrivajo z naravnimi rastlinskimi pasovi - v idealnih razmerah se lahko razvijejo kmetijska območja s tržnim kmetijstvom:
 - vlažni tropski pas: tropsko sadje
 - stepa: pšenica, ovčereja
 - monsunsko območje: riž
 - sredoziemsko območje: agrumi, trta

- zmerno topli pas: okopavine, govedoreja
- le v takih pogojih so zagotovljeni viški kmetijske pridelave
- vsaka država teži k čim večji samooskrbi, vendar zaradi zakonitosti trga kmetijstvo specializira na določene kulture - prispevek k narodni kulturi:
 - DK: meso, mleko
 - F: žito, sadje, vino
 - GR: olje, rozine
- države postanejo izvoznice hrane

Glavni kmetijski pridelki

- **žito** - osnovna hrana:
 - **pšenica**: Ev (UA), SAm (pšenični pas), JAm (Pampe), Avs
 - **riž**: Az (Kit, In, Indokitajska)
 - koruza: JAm (izvorno), SAm (koruzni pas), Ev (Panonska n.) - tudi kot krmilo
 - **proso**: Az (In), Af
- **zelenjava** - pridelava vezana na dobro distribucijo - razvita tržišča: ZEv (NL, B), JEv (severna I, E), SAm (Kalifornija); pomembno vlogo ima **krompir**, ki zaradi vsebnosti škroba lahko nadomešča žitarice, primeren tudi za krmo in industrijsko predelavo (alkohol)
- **sadje** - **jabolka** (zmerno topli pas), **agrumi** (subtropski pas), **banane in ananas** (tropski pas)
- **napitki** - **čaj** (V in J Azija), **kava** (Brazilija >50 %), **kakav** (Af - Gvinejski zaliv 70 %) **vino** prevladuje v Evropi (70%): F, I, D, E, A,... tudi v SLO imamo presežke
- **industrijske rastline**: **sladkorna pesa** (SrEv), **bombaž** (Kit, Turkmenistan, ZDA), **sladkorni trst** (Kuba, AUS), **sladkorna pesa** (Ev - 70%), **oljnice** (sončnica, oljna repica, oljka - I, GR, SAf), **kavčuk** (JVAz, Brazilija), **zelišča**, **tobak**, **farmacevtske rastline** (droge)
- **govdoreja**: poraba mleka in mesa naglo narašča, zmerno topli pas (J in V Az, Alpe in Z Ev, ZDA, jug J Am, AUS)
- **ovčereja**: stepski pas, hribovja (AUS)
- **prašičereja**: vezana na koruzo in krompir (Ev, Kit, ZDA), velika območja brez prašičereje (islam)

DEAGRARIZACDA

- **deagrarizacija** je proces krčenja števila kmečkega prebivalstva, kmetijske pridelave in kmetijskih površin
- delež dohodka iz primarnih dejavnosti se stalno zmanjšuje
- **vzroki za deagrarizacijo**: industrijska revolucija, širjenje storitvenih dejavnosti, širjenje mest, možnost dnevne migracije in večanje konkurence na trgu (globalizacija)
- bivše komunistične države imajo še večje težave - upad kmečke samozavesti, propadanje državnih posesti (agrokombinati v RUS), oziroma kmetijska razdrobljenost (SLO), izguba delavnih navad
- v razvitih državah upada tudi na račun lagodnih in bolje plačanih služb v mestu
- najbolj opustošena so območja s slabimi naravnimi pogoji: kraška in sušna območja (Sredozemlje), hribovja (Alpe - zaraščanje pašnikov) in slabimi družbenimi pogoji: odročnost (otoki), obmejni pas (Goričko)

- posledice: zaraščanje: **ozeljevanje** (Bavarska), **ogozdovanje** (Slovenija)
- obalna območja ogroža **litoralizacija** (»odevanje območja v beton«): kopičenje prebivalstva in dejavnosti vzdolž obale) - **urbanizacija** najboljših zemljišč (Sečovlje, Dalmacija)
- deagrarizacija je še usodnejša za manj razvite države, kjer je razvoj še bolj stihijski
- **SLO**: najbolj prizadeta so hribovska, kraška in odročna območja (kombinacija je najslabša) - opuščanje planin in senožeti, ozeljevanje in ogozdovanje, urbanizacija dolin

KMETIJSKA DEGRADACIJA OKOLJA

- zajela je vse kmetijske površine
- degradacijo povzroča človek z grobimi posegi v naravno okolje, posledično pa tudi narava sama (suša, poplava)
- kmetijstvo močno načinja ekološko ravnovesje v naravi zaradi svoje razprostranjenosti in intenzivnosti
- vse večje potrebe po hrani povzročajo dodaten pritisk (širjenje in intenziviranje)
- glavne težave, ki jih kmetijstvo povzroča okolju so naslednji:
 - **erozija kmetijskih zemljišč** predstavlja največji problem
 - vzroki: neprimerno in pretirano obdelovanje, paša, monokulture, uničevanje naravnega rastja, razgaljenje prsti, ekstremni vremenski dogodki (neurja, viharji, velik dnevni T razpon)
 - zaradi erozije najbolj prizadeta je razgibana sušna pokrajina s sezonskim deževjem: žitna polja, bombažna polja, sušni pašniki (Sahel, Arkansas)
 - v Sredozemlju kmetijstvo opuščajo in tam nastajajo globoke brazde
 - na območju deževnega pragozda je usodno odstranitev rastja (Amazonija)
 - **zasoljevanje prsti** zaradi namakanja polj v sušnih predelih: JZ Azija, Z Kit, Peru
 - pretirano namakanje (trda voda) zasoljuje prst in izsušuje jezera (Kaspijsko in Aralsko j.)
 - raven podtalnice pada, arteška voda je ogrožena
 - **uporaba agrokemičnih sredstev**: škropiva za »varstvo« rastlin, umetna gnojila, gnojnica
 - zastrupljanje prsti, rastlin, zraka in podtalnice (Dravsko in Ljubljansko polje, Pomurje, Padska nižina) - hormonski preparati, težke kovine
 - uničevanje žuželk in plevela ruši ekološko ravnotežja
 - **uporaba agrotehničnih sredstev**: onesnaževanje zraka z izpušnimi plini strojev, teptanje prsti
 - **gensko spreminjanje rastlin in živali** (bioinženiring) je najnovejša nevarnost saj vnaša v okolje umetne genske kombinacije - dolgoročne posledice še neraziskana
 - **onesnaževanje zaradi govedoreje**
 - govedoreja je največji onesnaževalec s toplogrednimi plini
 - metan, ki ga govedo spodrigava iz vampa je 25 x agresivnejši TGP od CO₂
 - ena krava dnevno proizvede 400 l metana, svetovna čreda proizvede letno 60 MIO ton metana (rudarstvo 35 MIO t, črpanje nafte 40 MIO t)

- govedoreja prispeva za petino več k segrevanju ozračja, kot ves svetovni transport skupaj
- iz svežega kravjaka hitro izpuhtijo dušikovi oksidi in amoniak, ki povzročajo kisli dež, ki uničuje gozdove – 85 % teh spojin izhaja iz živinoreje in v največji meri uničuje gozdove
- problem polivanja gnojnice po travnikih – človeške fekalije končajo v čistilnih napravah ali grezničnih jamah – živalski iztrebki na obdelovalnih površinah
- gnojnica je glavni vir onesnaževanja vsega vodovja: podtalnica, vodotoki, morje (propadanje koralnih grebenov)
- gnojnica preko kislega dežja povzroča zakisanost tal, katerim rodovitnost pada
- govedo prispeva največji delež k globalnemu segrevanju planeta
- svetovna čreda danes šteje 1,3 MLD glav in skupno prispeva 12 % vseh toplogrednih plinov
- proizvodnja govejega mesa se je od leta 1990 podvojila in znaša okrog 300 MIO ton in v državah v razvoju še raste
- na enaki površini, ki je potrebna za proizvodnjo 1 kg govejega mesa lahko pridelamo 200 kg paradižnika ali 160 kg krompirja
- v govedorejskih državah (tudi SLO) pokrivajo zemljišča za krmne rastline več kot polovico vseh kmetijskih površin
- skoraj vsa območja izkrčenega deževnega pragozda na koncu namenijo živinoreji – skoraj tretjina uvoženega mesa v EU je iz Brazila (Amazonija)
- pri pretvarjanju žita v meso izgubimo 90 % beljakovin, 99 % ogljikovih hidratov in 100 % vlaknin
- poleg tega znaša delež uporabne mase klavne živali (meso) komaj 35 %
- samo v ZDA živina porabi 80 % vsega žita – če bi v ZDA pojedli samo 10 % manj mesa bi rešili lakote 1 MLD ljudi! – ZDA uvaža žito tudi iz revnih držav
- uporaba antibiotikov in drugih zdravil v živinoreji je nujna zaradi prevelike koncentracije živali – zdravila onesnažujejo okolje in načenjajo zdravje ljudi (dvigajo odpornost mikrobov, hormonski motilci)

Potrebne kmetijske površine za proizvodnjo enega kg živila (vključno s krmili):

Govedo(močna krmila)...	323 m ²
Govedo s pašnika.....	269 m ²
Ribe.....	207 m ²
Prašiči.....	55 m ²
Farmske kokoši.....	53 m ²
Jajca.....	44 m ²
Riž.....	17 m ²
Testenine.....	17 m ²
Kruh.....	16 m ²
Zelenjava/Krompir.....	6 m ²

Vir: Švicarski WWF

- **poraba vode** je največja zaradi kmetijstva
- dnevna poraba vode za pridelavo hrane se v družini giblje med 2000 in 5000 l na dan, odvisno od načina prehranjevanja
- v razvitem svetu, kjer predstavlja mesna hrana visok delež (30% energije) znaša letna poraba vode 1.300 m³/osebo, v državah v razvoju približno pol manj

- klavnice je med vsemi industrijskimi obrati največji porabnik pitne vode
- **prekomerni ribolov** močno posega v ekološko ravnovesje planeta
- v Sredozemlju smo zaradi prelova že ogrozili obstoj kar 85 % vseh ribjih vrst (v Atlantiku 62 %)
- kar 60 % vseh ujetih rib ribiči iz EU zavržejo, ker ne ustrezajo ribolovnim kvotam ali so tržno nezanimive!
- celotna ribiška flota EU lahko ulovi 2 -3 x več rib, kot jih lahko ribji staleži nadomestijo
- 80 % ribičev EU lovi ob obali in prispevajo komaj 20 % vsega ulova – 20 % ribičev EU sodeluje v gospodarskem ribolovu ki polovi 80 % vseh rib (tunina *Riomare, Calvo, ...*)
- 65 % morske hrane v EU je uvožene – v Atlantskem oceanu živi le še 15 % izvirnega števila tun
- tretjino ulovljenih rib predelajo v ribjo moko, s katero krmijo klavne domače živali
- **vzreja rib** je le delna rešitev, saj so rejene ribe močno kontaminirane s hormoni in antibiotiki
- največ se redi tune in losose, ki so na koncu prehranjevalne verige in so prepojeni s strupi rib s katerimi jih hranijo (tune na HR redijo Japonci in jih hranijo s sardelami, ki jih prekomerno lovijo po Jadranu)
- za vzrejo 1 kg ribjega mesa porabijo 2 kg morske hrane
- za gojenje škampov v V Aziji krčijo mangrovske gozdove, ki najbolje varujejo obalo pred delovanjem plimnih valov in s tem pospešujejo izginjanje nizkih obal zaradi dviganja morske gladine
- skoraj vsa območja izkrčenega deževnega pragozda na koncu namenijo živinoreji – skoraj tretjina uvoženega mesa v EU je iz Brazilije (Amazonija)

SODOBNI PROBLEMI KMETIJSTVA

- **neenakomerna razporejenost kmetijske proizvodnje** po svetu povzroča v razvitem svetu presežke hrane, v nerazvitem pa podhranjenost ali celo lakoto
- hrane primanjkuje v tropskih predelih Af, Az in J Am
- večanje donosov v razvitem svetu povečuje pridelavo, kljub deagrarizaciji, urbanizaciji in gradnje prometne infrastrukture
- s tržnim gospodarjenjem pridobivajo na pomenu družbeni pogoji: prometna povezava, tržišče, dostopna mehanizacija in zaščitna sredstva, izobraževanje, ...
- **prepočasna rast pridelave**: svetovna pridelava hrane se povečuje počasneje, kot število prebivalstva
- **drobna posestna struktura** - kmetijstvo Starega sveta je obremenjeno z ostanki tradicionalnega kmetovanja - Novi svet ima uveljavljen sistem velikih farm - rešitev je komasacija razdrobljenih parcel v večje zaokrožene posesti
- **dezertifikacija** (širjenje puščav) ogroža kmetijstvo v polsušnem tropskem in subtropskem pasu (Sahel, Kitajska, Avstralija) - vedno hujše suše zaradi podnebnih sprememb – pojav prisilnih podnebnih selitev
- **problemi dedovanja**: v Ev prevladujejo družinske kmetije -: drobljenje, prevzem gospodarjenja, poroka - možna rešitev je zakup (I, VB)

- **problemi zaposlovanja:** mehanizacija in povečana donosnost zmanjšujeta potrebo po delovni sili, problem zagotovitve sezonske delavne sile
- **druge težave:** vojne, slaba organizacija kmetijstva, nerazvito tržišče, pretirano oklepanje tradicije (ročna pridelava, nedovzetnost za nove kulture, verske ovire, urbanizacija, deagrarizacija, ...)